

акцентируется внимание на ведущей роли университетов в процессе языкового воспитания. Выделяются основные формы воспитания языкового сознания.

Ключевые слова: языковая ситуация, двуязычие, языковое сознание, формы воспитания языкового сознания.

In the article the problems of upbringing in lingual consciousness in the Russian-speaking region are analyzed as well as the reasons of a low level of lingual consciousness are defined. The author accentuates on the leading role of universities in upbringing lingual consciousness and reveals main forms of upbringing lingual consciousness.

Keywords: lingual situation, lingual consciousness, forms in upbringing of the lingual consciousness formation.

УДК 811.161.2'42

Людмила Підкамінна

(м. Київ)

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ ЯК СЕМАНТИКО-СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

У статті досліджено прецедентний текст як семантико-структурний компонент сучасної української поезії. Розглянуто особливості модифікації значень прецедентних феноменів, вивчено механізми та умови їх функціонування.

Ключові слова: прецедентний текст, семантика, структура, образ, алюзія, рецепція.

Проблема інтегральних мовних елементів, загальновідомих певній спільноті, які функціонують майже у кожному тексті й за допомоги алюзії скеровують нашу увагу далеко за межі того, що написано, забезпечують інтерсуб'єктивність тексту, вказують на його етнолінгвістичні особливості, є об'єктом зацікавлень багатьох науковців: Д.Гудкова, Ю.Караулова, В.Красних, Г.Слишкіна, Ю.Сорокіна та інших.

Текст, відомий певній спільноті, для асоціації з яким достатньо цитати, алюзії, натяку в лінгвістиці називають прецедентним. Ю.Караулов називає прецедентними тексти, значущі для особи в пізнавальному й емоційному плані, які мають надособистісний характер (тобто добре відомі й серед оточення), і звернення до яких є багаторазовим [6, с. 216]. Використання прецедентних текстів є однією з провідних особливостей культури. Такий текст часто апелює не просто до іншого тексту, а до ставлення, сприймання закодованої в ньому інформації у різних варіантах. Фактично корпус прецедентних текстів безпосередньо впливає на формування менталітету нації, її глибинних культурологічних особливостей.

Мета статті – дослідити прецедентний текст як семантико-структурний компонент сучасної української поезії.

Сума значень елементів прецедентного тексту ніколи не дорівнює його змісту. Такий текст апелює до ментальної сфери кожного носія мови, до когнітивної бази якого входить інваріант його сприймання. Звернення до тих чи інших концептів, етичних максим відновлює у процесі комунікації пов'язані з цим текстом асоціації, які і є прецедентним феноменом. О.Селіванова трактує прецедентний феномен як компонент знань, позначення і зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані [10, с.492].

Специфіка прецедентного тексту в його семантичній цілісності, він не буває випадковим, хоча й репродукується індивідуально, він – стиль мислення всієї нації: укладений у ньому образ мотивований і легко впізнаваний.

Зважаючи на аналізований фактичний матеріал, за походженням розрізняємо такі види прецедентних текстів: 1) біблійні; 2) літературні; 3) народні; 3) суспільно-політичні.

Одним із найвідоміших прецедентних текстів є Біблія. Сучасні українські поети продукують тексти з відповідними алюзіями: *«Бува, що згубник – шановний, на нім – костюм і краватка, але на лихій парсуні є **Кайнова печатка**»* [7, с.23]. Такі тексти апелюють до морально-етичних настанов, заповідей.

Рецепція національно цінних прецедентів сучасними українськими поетами зазвичай ґрунтується на використанні загальновідомих образів, створених класиками української літератури:

І я повертатися мушу
На рідну мені Україну,
Вселивши очищену душу
В народжену щойно дитину.

Яка їй судилася доля,
Не відаю я і не знаю,
Та вірю: **сподівана воля**

Прийде до стражденного краю. [8, с.8]

Розмова наша – воскресіння мертвих,
витагування їх із небуття
на сонечко, на цю **хиренну волю...**
безсмертя – це коли ти імена
озвучуєш і корчишся від болю,
все інше – то омана і мана. [1, с.190]

Порівняйте Шевченкове: *«Добра не жди, Не жди **сподіваної волі**»* [14(2),с.280.8]; *«А щоб збудить **Хиренну волю**, треба миром, Громадою обух сталить»* [14(2),с.280.11].

Авторські візії перехреснюються з усталеними в українській свідомості фреймами – когнітивними структурами, стереотипними уявленнями, які кожен читач чітко ідентифікує як шевченківський доробок. Наприклад, *садок вишневий, старий Дніпро, раби німі, вечірня зіронька, небо невмите, Україна-ненька* тощо: „*Ти мусиш нам співця назвати, Адже умів лиш він один **Рабів німих** так захищати. А хто так оспівав, як він, **Садок вишневий** коло хати?*”[3, с.38].

Такі мовні структури читач безпомилково ідентифікує з відповідними референтами. Однак контекстна семантика подібних текстових елементів зазвичай значно ширша від вживаних в оригінальних поезіях Т.Шевченка і може бути конструктором образу самого митця. Використання прецедентного тексту такого плану – це фактично редукція шевченківських текстів до конкретних загальновідомих архетипів. Сучасний поет, використовуючи мовні образи, апелює зазвичай до усієї творчості, і система поетичного тексту Т.Шевченка зазнає переоцінки, осучаснення. Особливо це помітно в тих випадках, коли застосовують прийом цитування:

Немов невідьник із Азова,
тікаєш з нетрів розумах
на простір, на чумацький шлях
Шевченкового прямослова,
що запечеться на губах.

І золотої, й дорогої
Мені, щоб знали ви, не жаль
Моєї долі молодій:
А іноді така печаль
Оступить душу, аж заплачу –
Усе тут на поверхні наче,
прямі слова, та серце рве
їх прямословіє живе. [1, с.288].

У всякого своя доля
і свій шлях широкий...
Я ж на стежечці до поля
робив перші кроки.
А із неї – до Умані,
з Умані – до Лузи
надголодний, зарюманий
чимчикувати мусив [2, с.30].

Якщо читач використовує різні перспективи, запропоновані йому сучасним текстом, для того, щоб визначити зв'язок між ним і зразками Шевченкової мовної практики, він переглядає у новій площині й власне шевченківські концепти. Стимулювання сучасного читача як творчого співучасника рецептивного процесу зумовлює синестезію інтенційних кореляцій обох поетів – сучасного й класика: «*Пісень нема. Під вечір вітер вис. Як слон, махає вухами лопух. А під стодолою в траві ржавіє **Оспіваний у «Кобзарі» обух***» [9, с.45]. Сучасний поетичний текст потребує читацької

уяви, яка надає форми взаємодії корелятивів. Модифікація існуючих значень прецедентних елементів відбувається шляхом сугестії. Російський учений О.Веселовський, покликаючись на англійську естетику, акцентував на підказувальній природі сугестії [4, с. 58]. Підказка робить образ поетичним, тільки ті образи живуть, які нам щось підказують; із втратою сугестивності вмирає образ. Поет може збагатити новою семантикою знайомі слова, оновити старий сенс нашим розумінням, і це пов'язується з розширенням сугестії слова. Маємо тут збільшення "ємності образу" [4, с. 59].

Сугестія читача створює нове переживання і поєднує його "з тим запасом відображень та досвідів, які є активними або які дрімають в душі читачевій" [12, с.27-28] (тобто з огляду на смислове значення та емоційність прецедентних елементів відбувається їх приєднання до сучасних поетичних форм, образів, які утворюють між собою багатоканальні асоціативні зв'язки). Великого значення для сугестії набуває характер встановлених міжобразних зв'язків оригінального (прецедентного) й сучасного текстів, адже розуміння поезії, надавання їй сенсу не означає, що всі її багатозначності чітко присутні у свідомості реципієнта. Послідовність інтерпретації, декодування прецедентного тексту передбачає певну подібність переживань митця і реципієнта. Сучасний поет як медіатор між поетичним світом класика та актуальною теперішністю шляхом використання прецедентів провокує „відгадування” сенсу твору, яке викликає естетичне переживання у реципієнта-читача.

„Втягування” у сучасну поезію вже відомих мовних елементів зумовлює оперування вже сформованим естетичним досвідом, який передбачає наперед визначене ставлення реципієнта. Наприклад, у вірші Д.Павличка «Любі друзі» (2006 рік) передбачено обізнаність читача із висловлюванням В.Ющенка: *«Нехай везуть. Всім – по заслугі, Та правду вам скажу гірку, Що смієтесь ви, «любі друзі», Тим сміхом, що на смітнику»* [9, с.35]. Фонові знання реципієнта вмикають механізми розвитку енантіосемії у звертанні «любі друзі», і лише синтезувавши свій мовний досвід з інтенціями Д.Павличка, читач здатний зрозуміти сенс поетичних рядків. Алюзійні асоціації генерують прихований, закодований сенс сучасної поезії, новий інформаційний код, який має віднайти читач. Причому цінність нової інформації суб'єктивна і безпосередньо залежить від мети, яку має реципієнт, вона еволюціонує: нецінна інформація стає цінною, беззмистовна – наповнена сенсом і навпаки.

Прецедентним текстом можуть бути і власні назви. «Мовні формули» легко впізнаються колективним несвідомим і сприймаються як своє, рідне,

тому зазвичай читачеві достатньо лише натяку: *«Низький, Іване, вам уклін від поколінь і поколінь! Довічно не торкне хай тлін «Наталки» вашої, і «Москаля», і «Енеїди»!* [2, с.35].

Інколи прецедентний текст і новий контекст поєднуються не лише за допомоги лексичних засобів, а й ритмомелодійних. Наприклад, поет Григорій Бевз експериментує таким чином з гімнами СРСР та України: *«Від Москви до самих до окраїн – царство тиранії і нужди; я країни іншої не знаю, де б розперезались так вожді»*[2, с.50]; *«Ще не вмерла України ні воля, ні слава! Ще відродиться з руїни велика Держава!»*[2, с.60]. Кількість алюзій, що розпізнаються, залежить від обсягу читацького тезауруса прецедентних текстів, а не від інтенцій автора тексту, до якого включено прецедент.

Для людини значення слова функціонує не саме по собі, а як засіб виходу на індивідуальну картину світу, яка особистісно переживається, у всьому багатстві її сутностей, якостей, зв'язків і відношень, емоційно-оцінних нюансів [5, с.231]. Прецедентні образні структури стають засобом співвіднесення особистісних картин світу автора й читача, оперативними одиницями механізмів впізнавання, адже рецепція передбачає актуалізацію або використання на підсвідомому рівні продуктів переробки перцептивного, когнітивного та афективного досвіду реципієнта, забезпечуючи вихід на певний умовно-дискретний фрагмент поетичної картини світу митця у всіх його характеристиках та взаємозв'язках.

Отже, прецедентні тексти – це тексти, які передбачають певну лінгвокультурну компетенцію мовця, актуальні в когнітивному плані і функціональні у мовленні представників визначеної спільноти. Розуміння текстів, що містять прецедентний феномен, ґрунтується на фонових й енциклопедичних знаннях адресатів. Знання прецедентних текстів є ознакою належності до певної культури, епохи. Прецедентний текст є передумовою інтертекстуальності. Семантика прецедентного тексту може модифікуватися у нових контекстах, але в цілому залишається незмінною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевський В.О. Читання попелу. Поезії / В.О. Базилевський. – Е.: Фенікс, 2007. – 384 с. – (Першотвір).
2. Бевз Г.П. Думка: [збірка поезій] / Г.П. Бевз – К.: Пед.преса, 2006. – 64 с. – (Першотвір).
3. Білоус Д.Г. За Україну молюся: [вірші] / Д.Г. Білоус. - К.: Веселка, 2004. - 106 с. – (Першотвір).
4. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / А.Н. Веселовский. – Л., 1984. – 404 с.
5. Залевская А.А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: избранные труды / А.А. Залевская. – М.: Гнозис, 2005. – 543 с.

6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М.: Наука, 1987.
7. Латник Г. Сумуй за Сяном і за Доном / Григорій Латник – К., 2004. – 80 с. – (Першотвір).
8. Луків М.В. Біля вечірнього багаття: [поезії] / М.В.Луків. – К.: Оріони, 2004. – 256 с. – (Першотвір).
9. Павличко Д. Три строфи: [поезії] / Дмитро Павличко. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2007. – 127 с. – (Першотвір).
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Сорокин Ю.А. Психолінгвистические аспекты изучения текста / Ю.А. Сорокин.- М.: Наука, 1985. - 168 с.
12. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / І.Я. Франко. – Львів: вид.-во Львів.універ., 1961.
13. Червоних В.В. Етнопсихолінгвістика та лінгвокультурологія / В.В. Червоних. – Москва: Гнозис, 2002.
14. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / [редкол.: М.Г. Жулинський (голова) та ін.]. - К.: Наукова думка, 2003. – Т1, Т.2. – 2003. – 784 с.

В статье исследуется прецедентный текст как семантико-структурный компонент современной украинской поэзии. Рассмотрены особенности модификации значений прецедентных феноменов, изучены механизмы и условия их функционирования.
Ключевые слова: прецедентный текст, семантика, структура, образ, аллюзия, рецепция.

The article deals with the analysis of the pre-text as semantic and structural component in a modern Ukrainian poetry.

Key words: pre-text, semantics, structure, image, allusion, reception.

УДК 811.161.2:371.321

Тетяна Симоненкова
(м. Київ)

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З ФРАЗЕОЛОГІЧНИМИ ОДИНИЦЯМИ

У статті знаходить свій вияв висвітлення проблеми формування мовленнєвої культури особистості за допомогою виражальних засобів мови; розглядаються лінгводидактичні засади роботи з фразеології на уроках української мови; пропонується апробована учителями - словесниками ефективна система фразеологічних вправ і завдань.

Ключові слова: культура мовлення; мовленнєва компетенція; норми літературної мови; збагачення мовлення; етапи роботи з фразеології; принципи навчання; фразеологічні знання та уміння; система вправ; функції фразеологічних вправ.